

УДК 94(=163.41)''1918''

Боривоје Милошевић*

Бања Лука, Република Српска, БиХ

ИСТОРИЈСКИ РЕВИЗИОНИЗАМ И ПОЛИТИЧКЕ ЗЛОУПОТРЕБЕ УЛАСКА СРПСКЕ ВОЈСКЕ У БОСНУ И ХЕРЦЕГОВИНУ 1918. ГОДИНЕ

Сажетак

Трагични ратови из 90-их година XX вијека у којима је нестала југословенска држава, праћени људским и материјалним губицима, ратним злочинима и великим демографским промјенама, снажно су утицали на савремена тумачења југословенског уједињења 1918. године. Научне полемике поводом стогодишњице настанка прве југословенске државе и улоге краљевске српске војске у том процесу, утихнуле су пред политички мотивисаним тумачењима и пропагандом, што је посебно уочљиво на примјеру Босне и Херцеговине. Уз неке изузетке, савремена бошњачка и хрватска историографија однос према југословенском уједињењу граде под снажним утицајем грађанског рата у Босни и Херцеговини (1992–1995). Улазак српске војске у покрајине махом се приказује као почетак „окупације“ која је

* Доктор историјских наука, Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет, borivoje.milosevic@ff.unibl.org

широм отворила врата насиљу над муслиманима и католицима, при чему се занемарују историјски извори који јасно указују на одушевљење и радост становника поводом ослобођења, без обзира на њихову националну или вјерску припадност.

Кључне ријечи: Краљевина СХС, Први свјетски рат, уједињење, Босна и Херцеговина, српска војска, историјски ревизионизам, политичка пропаганда.

Босна и Херцеговина је укључена у прву југословенску државу као некадашњи дио Аустроугарске монархије, оптерећен међунационалним и међувјерским супротностима, неријешеним аграрним питањем и теретом тешких злочина почињених над српским становништвом током рата. Покрајине су 1918. годину дочекале у стању економске исцрпљености појачане ратним реквизицијама, сушним годинама, сиромаштвом, глађу и заразним болестима.¹ Пробој Солунског фронта, премда често оспораван, занемаривани маргинализован као прекретница Великог рата², капитулација Бугарске и покрет Народних вијећа у јужнословенским дијеловима Аустроугарске, наговијестили су коначни слом монархије и уједињење Јужних Словена. Примопредаја власти између земаљског поглавара Стјепана Саркотића и представника Народног вијећа СХС за Босну и Херцеговину обављена је 1. новембра 1918. године³, да би неколико дана касније Народна влада, којом је руководио Атанасије Шола, преузела власт у покрајинама.⁴

1 Б. Милошевић, *Босна и Херцеговина у вријеме настанка Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1918–1919*, Андрићград-Вишеград 2020, 29–58.

2 М. Бјелајац, *Од Солуна до Ријеке и Целовца, војни и политички значај операција српске војске септембар 1918–јуни 1919*, Југословенски историјски часопис, год. XXX, бр. 1, Београд 1997, 79–80.

3 В. Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslovenske države*, Zagreb 1977, 97–98.

4 Хрватски државни архив, Загреб (=ХДА), Председништво Народног вијећа СХС, Општи списи, 124-3-1-87; Н. Kapidžić, *Pokušaj ujedinjenja Bosne i Hercegovine sa Srbijom u novembru 1918. godine*, Bosna i Hercegovina pod austrougarskom upravom (članci i rasprave), Sarajevo 1968, 266.

Народна влада је као најважнију обавезу поставила одржавање реда и мира, па је од свих окружних области и котарских испостава затражила да се од највиђенијих и некомпромитованих личности успоставе локални одбори Народног вијећа.⁵ Сходно поменутим инструкцијама, у одборе су биране махом личности пројугословенског расположења, свештеници, учитељи, адвокати и трговци.⁶ Главни одбор Народног вијећа Босне и Херцеговине почео је новембра 1918. године са стварањем Народне гарде која је требало га помогне у одржавању реда и мира, обезбјеђивању важних објеката и разоружавању аустроугарске војске у повлачењу, која је понегдје пљачкала становништво и изазивала неред.⁷ Нарочиту пажњу требало је посветити чувању магацина са храном, оружјем и муницијом. Од котарских одбора Народног вијећа затражено је да употребе сва средства како би се осигурао ред и мир.⁸ Како нису постојали прецизни критеријуми за упис у гарду, у одреде су примане и особе сумњивих моралних квалитета.⁹ Поједини гардисти прекорачивали су властите надлежности, учествовали у кућним преметачинама или су узнемиравали становништво, посебно муслимане, што је утицало на одлуку Народне владе да гарду замијени регуларним јединицама српске војске.¹⁰ Премда је Народна гарда имала задатак разоружавања аустроугарске војске и осигуравања реда и мира у земљи, појединци су искористили свој положај за пљачку туђе имовине и осветничке радње. Народна гарда није се могла развити у снагу која би била адекватна подршка носиоцима покрета за јужнословенско уједињење. Јединице гарде негдје су биле

5 Архив Босне и Херцеговине, Сарајево (=АБиХ), Народна влада СХС за БиХ, през. бр. 13.381, 3. новембар 1918. На челу цјелокупне организације локалних одбора Народног вијећа налазио се Главни одбор, чији је председник био Глигорије Јефтановић; N. Šehić, *Bosna i Hercegovina 1918–1925, privredni i politički razvoj*, Sarajevo 1991, 12.

6 N. Šehić, *Narodno vijeće SHS za Bosnu i Hercegovinu i njegova djelatnost nakon sloma Austro-Ugarske (novembar-decembar 1918)*, Prilozi, god. XVIII, br. 19, Sarajevo 1982, 168.

7 АБиХ, Главни одбор Народног вијећа СХС за БиХ, бр. 20/1918; N. Šehić, *Bosna i Hercegovina...*, 17.

8 АБиХ, Главни одбор Народног вијећа СХС за БиХ, бр. 58, 5. новембар 1918.

9 Лист *Глас слободе* је упозоравао да је сиротиња током преврата често била жртва насиља гардиста; *Glas slobode*, Sarajevo, br. 96, 7. decembar 1918.

10 N. Šehić, *Narodno vijeće SHS za Bosnu i Hercegovinu...*, 173.

изазивач нереда и разбојништава те нису биле у стању да заштите југословенске земље од вањске опасности.¹¹

Недостатак оружаних капацитета да се осигурају ред и државне границе, те чиновнички апарат у који народ није имао повјерења, били су разлог да се српска краљевска војска позове у помоћ. У телеграмима упућиваним српској команди из Босне и Херцеговине, Хрватске, Славоније, Далмације и Војводине наглашавано је како становништво са радошћу очекује долазак ослободилаца.¹² Француски генерал Франше д'Епере, командант Савезничке источне војске, поручио је крајем октобра 1918. године војводи Живојину Мишићу да је из политичких разлога потребно што прије пребацити дијелове српске војске преко Дунава, Саве и Дрине.¹³ Предсједништво Народног вијећа СХС у Загребу упутило је 5. новембра 1918. године писмо маршалу Фердинанду Фошу у којем наводи да се аустроугарска војска у потпуном расулу повлачи преко југословенских земаља и од Антанте тражи да њихове јединице што прије уђу на југословенску територију.¹⁴ Тако су на темељу одлука српске и савезничке команде српске јединице почетком новембра прешле на некадашњу аустроугарску територију. У међувремену су у Љубљани и Загребу формирана два одреда, дјелимично састављена од бивших српских ратних заробљеника, који су имали задатак одржавања реда и мира и осигуравања ауторитета нових власти.¹⁵ Српска Друга армија имала је за циљ да Тимочком и Шумадијском дивизијом ослободи простор Босне

11 М. Бјелајац, *Стварање војске Народног вијећа Словенаца, Хрвата и Срба*, Зборник радова – Историјски институт, 7, Београд 1989, 366. Примјера ради, Народна гарда у Дубици је распуштена, јер не само да је била неспособна да уведе ред и мир, већ су неки њени чланови били у вези са локалним бандама; АБиХ, Народна влада СХС за БиХ, през. бр. 29, 3. јануар 1919. Из Тузле је новембра 1918. године јављено како гардисти уопште нису схватили своје дужности, а многи нису ни долазили на посао. Међу Србима је владало незадовољство јер су поједини гардисти имали прљаву прошлост или су учествовали у ранијим прогонима Срба; Архив Тузланског кантона, Тузла (=АТК), Народно вијеће Тузла 1917–1919, Општи списи, бр. 600/1918.

12 Р. Орачић, *Srpska vojska u vreme stvaranja Jugoslavije 1918. godine*, Vojnoistorijski glasnik, br. 3, Beograd 1988, 114, 122.

13 В. Krizman, *Raspad Austro-Ugarske...*, 65.

14 ХДА, Предсједништво Народног вијећа, Вањско-политичка дјелатност, 124-3-2-6.

15 М. Бјелајац, *1918. ослобођење или окупација несрпских крајева?*, Први светски рат и Балкан – 90 година касније, Београд 2011, 201–223.

и Херцеговине и Далмације. Представници Народног вијећа СХС, који су 8. новембра стигли у тек ослобођени Београд, предали су молбу српској војсци да ступи на тло некадашње Аустроугарске. Народно вијеће СХС позвало је 9. новембра 1918. године грађане да пријатељски дочекају српске и савезничке чете: „Будимо мирни и сложни, па докажимо свијету, да смо престали бити робови, да смо постали разумни и слободе достојни људи“.¹⁶ У страху због искрцавања италијанске војске, Земаљска влада Далмације упутила је преко нових народних власти Босне и Херцеговине представку Краљевини Србији тражећи да се у Далмацију упуте дијелови српске војске.¹⁷ Представници Земаљске владе из Сплита инсистирали су да Народно вијеће у Загребу без оклијевања спроведе уједињење са Србијом, јер ће у супротном Далмација то самостално учинити.¹⁸ За српског војног изасланика при Народног вијећу СХС постављен је потпуковник Душан Симовић, који је 13. новембра допутовао у Загреб.¹⁹ Српска Врховна команда овластила је генерала Божидара Терзића за специјалног изасланика који је имао задатак да споразумно са Народним вијећем Босне и Херцеговине ради на војном уређењу покрајина, успостављању и уређењу путних и других комуникација, формирању сувоземне војске и народне флоте на далматинском приморју.²⁰ У међувремену су Народног вијећу СХС у Загребу са многих страна почели пристизати захтјеви за стварањем јединствене државе на темељима Крфске декларације.²¹

Прешавши на некадашњу аустроугарску територију, српска војска наступала је одлучно али и опрезно у складу са намјерама савезника, властитим процјенама и позивима појединих локалних Народних вијећа или градских власти. Када је српска војска почетком новембра ушла у Босну

16 ХДА, Председништво Народног вијећа СХС, Општи списи, 124-3-1-32.

17 ХДА, Председништво Народног вијећа СХС, Општи списи, 124-3-1-24.

18 М. Гулић, *Ступање српске војске на подручје Далмације 1918. године*, Крај Великог рата – пут ка новој Европи, Београд 2020, 37–58.

19 В. Krizman, *Izvjestaj D. T. Simovića, delegata srpske Vrhovne komande kod Vlade Narodnog vijeća SHS g. 1918*, *Historijski zbornik*, br. 1–4, Zagreb 1955, 123–132.

20 *Велики рат Србије*, књ. 31, Београд 1939, 84; N. Šehić, *Bosna i Hercegovina...*, 24–25.

21 ХДА, Председништво Народног вијећа СХС, Општи списи, 124-3-1-147/149.

и Херцеговину, њене јединице почеле су распуштати одреде гарде. Народна влада у Сарајеву обавијестила је Владу Народног вијећа у Загребу да је позив српској војсци да уђе у Босну и Херцеговину услиједио као посљедица „немилих појава“ које су потресале покрајине. Даље се наводи да је тамо гдје је српска војска стигла, убрзо наступило нормализовање прилика. С обзиром на околности и аверзију грађана према мобилизацији у војску, Народна влада сматрала је неизводљивим организовање посебних војних одреда у покрајинама.²² Како су послови заштите јавног реда и мира повјерени српској војсци, делегација Народног вијећа СХС за Босну и Херцеговину упућена је ка Вишеграду гдје су биле смјештене најближе српске јединице.²³ Разговор са командантом Друге армије војводом Степом Степановићем одржан је у Вардишту. Том приликом је делегација информисала српског војводу о приликама у Босни и Херцеговини, нагласивши опасност која је пријетила од стране аустроугарских јединица у повлачењу. Степановић је током разговора подвукао да српска војска улази у земљу као пријатељ без икаквих територијалних претензија или жеље за хегемонијом.²⁴ С обзиром да су се аустроугарске јединице у журби и нереду повлачиле из покрајина, нису забиљежени оружани сукоби са српским снагама које су мирно улазиле у босанскохерцеговачке вароши гдје их је народ дочекивао радосно и са одушевљењем. Српским војницима најприје су се обраћали представници Народних вијећа, локалних власти и вјерских заједница. Градске улице и зграде биле су за ту прилику свечано украшеним цвијећем, заставама и сликама српских војсковођа и чланова династије Карађорђевић.²⁵

22 АБиХ, Народна влада СХС за БиХ, през. бр. 13.593, 10. новембар 1918.

23 ХДА, Народно вијеће СХС, 124-3-1-87. Записници и закључци сједница Главног одбора НВ за БиХ. Записник сједнице од 3. новембра 1918.

24 М. Јојкић, *U susret srpskoj vojsci, doživljaji od tri dana*, Сарајево 1918, 30-32; Н. Шечић, *Bosna i Hercegovina...*, 22.

25 Српска војска називана је „пионирима и заштитницима наше младе слободе“, „јуначком војском неумрлих заслуга за слободу народа“, „онима који су донијели зраке слободе са бојног истока“, онима који су својим јунашвом „надвисили Краљевића Марка, надмашили Старину Новака“, док ће њен долазак у покрајине остати упамћен као „најсјајнији и највеличанственији дан“, тренутак „забиљежен златним словима у аналима“; Б. Милошевић, *Босна и Херцеговина...*, 81-103.

Муслиманска подршка стварању заједничке државе 1918. године била је плод опортунизма и почивала је на ратној побједи Србије, као што су почетком рата муслимани снажно подржали аустроугарску агресију на Србију.²⁶ Реис-ул-улема Мехмед Чаушевић је 30. октобра 1918. године упутио окружницу свим муфтијским уредима истичући нужност заједничког рада свих елемената у земљи у циљу стварања „слободе и државне независности Срба, Хрвата и Словенаца“. Појединци, који су својевремено ватрено подржали аустроугарске војне напоре у рату, сада су клицали у част побједничке српске војске и југословенске државе. У првим недјељама постојања нове државе супротности између кметова – Срба и земљопосједника – муслиманских феудалаца достигле су врхунац. Сељаштво је слом аустроугарског режима дочекало са надом у коначно рјешење аграрног питања које је било у блиској вези са националним и вјерским супротностима у земљи. Вријеме преврата карактерише правни вакум који су сељаци користили како би, не чекајући доношење правних прописа, ријешили аграрно питање.

Мустафа Имамовић наводи податак о 3.000 убијених муслимана само на простору источне Херцеговине.²⁷ Ову тврдњу касније су преузимали и други бошњачки историчари како би илустровали „геноцидну“ политику нових власти према босанским муслиманима.²⁸ Тумачећи догађаје с краја рата, Ноел Малколм пише о „древној мржњи“ коју су српски војници приспјели у Босну и Херцеговину 1918. године гајили према муслиманима.²⁹ Хрватски историчар Иво Банац наводи да су аграрни немири у вријеме преврата имали обиљежје „вјерско-националног насиља“ усмјереног против свих муслимана Босне и Херцеговине.³⁰ Банац се позива на наводну изјаву Стојана Протића, коју је у мемоарима објавио

26 Б. Милошевић, *Босански муслимани и стварање југословенске државе*, Крај Првог свјетског рата и настанак југословенске државе, Бања Лука 2020, 137–152.

27 М. Imamović, *Historija Bošnjaka*, Sarajevo 1997, 489.

28 М. Војић, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Sarajevo 2001, 162; D. Bećirović, *Prilog proučavanju kršenja ljudskih prava i sloboda Bošnjaka u prvim godinama postojanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Historijska traganja, 6, Sarajevo 2010, 54.

29 N. Malcolm, *Bosnia: A Short History*, New York 2002, 163.

30 I. Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji, porijeklo, povijest, politika*, Zagreb 1988, 343.

Иван Мештровић, да ће српска војска када пређе ријеку Дрину дати 24 или 48 часова муслиманима да се врате у прадједовску вјеру или ће посјећи они који то не буду хтјели.³¹ Ове Протићеве пријетње, према мишљењу Шахира Филандре, представљају показатељ „јасног вјерско-митског изворишта српске злочиначке и геноцидне свијести“.³²

Заштита имовине била је кључно политичко и животно питање које се у вријеме преврата поставило пред босанским муслиманима. Аграрна реформа је тумачена као акт пљачке и одузимање њихових имовинских права па сходно томе и угрожавање егзистенције. Како је већина феудалаца живјела искључиво од прихода које су им доносили кметови, њиховим нестанком многи земљопосједници су се неспремни на другачији начин привређивања нашли на рубу егзистенције.³³ Сељачке масе схватиле су преврат као прилику да ријеше аграрно питање, у тренутку када нова власт још није била учвршћена.³⁴ Током преврата на удару сељака нашли су се многи муслимански феудалци.³⁵ Српско становништво, задовољно због ослобођења

31 Исто, 109.

32 Š. Filandra, *Bošnjačka politika u XX stoljeću*, Sarajevo 1998, 52. Премда је доказано да се ради о измишљеној изјави, историчар Хуснија Камберовић наводи како се она у кризним раздобљима босанскохерцеговачке историје „износила на хисторијску позорницу као наводни јасни доказ како је Муслиманима БиХ у југословенској држави од самог почетка намијењена страдалничка позиција“; Н. Kamberović, *Bošnjaci, Hrvati i Srbi u Bosni i Hercegovini u Jugoslaviji – u stalnom procesu*, Jugoslavija u istorijskoj perspektivi, Beograd 2017, 60.

33 I. Lučić, *Bosna i Hercegovina u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, s posebnim osvrtom na stanje u Hercegovini (1918–1921)*, Zbornik radova: Godina 1918, Prethodnice, zbivanja, posljedice, Zagreb 2010, 234. „Док смо господари земаља, дотле смо фактор који се мора у земљи и изван земље респектирати. Кад изгубимо посједе бићемо странци на рођеној грудни, бићемо фукара у богатој земљи, бићемо кукавнице, које нијесу имале толико срчаности да врх од ножа, који је наперен наспрама нашем срцу одбијемо“, писао је Сафет-бег Башагић; М. Pelešić, *Drijemanje na ramenu vremena ili žudnja za vlašću predvodnika iznad nada i strahova sunarodnjaka*, Historijska traganja, 3, Sarajevo 2009, 69.

34 Недим Шарац наводи како је аграрна сфера вијековима на југословенском простору била набијена „експлозивним социјалним набојем“. Аграрни немири који су наступили крајем 1918. године, према мишљењу аутора, представљају дио „кампањских настојања сељачке масе да издејствује повољнији економски положај и третман у друштву“; Н. Шарац, *Аграрни фактор друштвено-политичког живота у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (1918–1929)*, Преглед, год. LXV, бр. 7–8, Сарајево 1975, 862–863.

35 Енвер Реџић пише како су се, за разлику од Срба и Хрвата, босански муслимани по ослобођењу „осјећали без заштите, препуштени сами себи, па су извјесне државне потезе, као на примјер аграрну реформу, доживљавали као угрожавање својих општих интереса“.

и уједињења, често је, према службеним извјештајима, поступало на начин који је вријеђао муслимане и католике.³⁶ Сложена ситуација у појединим котарима приморала је муслиманске политичке и вјерске прваке да од власти затраже заштиту, у чему се истицао реис-ул-улема Мехмед Чаушевић, који је тим поводом ушао у оштру преписку са новом управом.³⁷ Истовремено се уочава намјера муслиманског беговата да оно што се дешавало феудалцима представе као злочине над цјелокупним муслиманским становништвом и њиховом вјером. Лист *Звоно* је фебруара 1919. године упозорио читаоце како аге и бегови отворено пријете да ће свим средствима бранити своју земљу и интересе: „Они су толико дрски да јавно говоре о неком свом историјском праву на земљу и траже од државе да се откупљивање врши под таквим условима, који би сељаке бацило у страшно ропство финансијског капитала, (...). Они су неколико појединачних случајева генерализовали и умјесто да испитују разлоге тог буђења они траже – жандаре“.³⁸ Крвави распад Југославије и рат у Босни и Херцеговини послужили су као повод појединим ауторима да аграрну реформу тумаче као један у низу пажљиво осмишљених злочина почињених над муслиманским становништвом.³⁹

Пљачкашке упаде из Црне Горе повремено је пратила политичка агитација у корист краља Николе Петровића, а против новостворене државе. Иза неких агитатора стајао је италијански новац.⁴⁰ Један извјештај из 1919. године прилике у Црној Гори назива „страшним“, наводећи да „нелегалне трупе

Све до слома Аустроугарске, водећи муслимански политичари слиједили су курс интегрисања покрајина у Мађарску, настојећи да у БиХ очувају „одавно преживјели друштвени поредак“, за разлику од млађе, пројугословенске генерације муслиманских првака; Е. Redžić, *Istorijski pogledi na vjerske i nacionalne odnose u Bosni i Hercegovini*, Сарајево 1993, 62–64.

36 АБиХ, Земаљска влада за БиХ, през. бр. 3.647/1919.

37 АБиХ, Напреткова културно-историјска збирка, VII–73.

38 *Звоно*, Сарајево, бр. 11, 15. фебруар 1919.

39 М. Imamović, К. Hrelja, А. Purivatra, *Ekonomski genocid nad bosanskim Muslimanima*, Сарајево 1992; I. Šabotić, *Agrarne reforme kao osmišljene političke mjere u cilju stoljetne uzurpacije imovine i ekonomskog slabljenja Bošnjaka u Bosni i Hercegovini*, Архивска пракса, год. 21, књ. 2, Тузла 2018, 17–36.

40 Д. Мاستиловић, *Херцеговина у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца 1918–1929*, Београд 2009, 225.

подржава Италија у храни, оружју и муницији“.⁴¹ Обилазећи Херцеговину крајем марта 1919. године Атанасије Шола се увјерио да су у неким селима невесињског, гатачког и билећког котара куће опљачкане до темеља. „Пљачкаши оставише у кућама, колико их не порушише, само голи камен“, навео ја Шола.⁴² Из Гацка је почетком новембра 1918. године упозорена Народна влада у Сарајеву да се народ тешко суздржава да не почне сам судити својим бившим „прогонитељима, тлачитељима и израбљивачима“.⁴³ Влада Народног вијећа је 25. новембра окружницом обавјестила све ниже органе власти да и даље остаје на снази наредба којом све појединце који некога нападају или вријеђају на националној или вјерској основи треба кривично процесуирати.⁴⁴ У вези са наоружаним бандама које су из Црне Горе прелазиле у Херцеговину, Народна влада је од команданта Сарајевског одреда затражила да се хитно запосједне Власеница и околина, као и да се обезбједе жељезничке комуникације Сарајево-Вишеград и телеграфско-телефонска линија Сарајево-Рогатица-Вишеград. Влада је захтјевала да се у покрајине упуту већи број српских војника ради заштите јавне и приватне имовине.⁴⁵ Народна влада је 12. новембра наредила да се пријеки суд, какав је проглашен за пограничне херцеговачке котаре, прошири на цијелу Херцеговину „јер су сви они злочини учестали и пријети велика опасност да ће се сасвим пореметити опћи мир и поредак“.⁴⁶ Министарство унутрашњих дела Краљевине СХС примило је почетком децембра 1918. године извјештај о политичким приликама у Босанској Крајини. У њему се наводи како се жупник Јосип Милорад бунио против јавно постављене слике краља Петра, док су у селима око Бање Луке католички свештеници ширили републиканске идеје.⁴⁷ Од предсједника владе Атанасија Шоле

41 АБиХ, Земаљска влада за БиХ, бр. 5.828, 18. јуни 1919.

42 Д. Мастиловић, *Херцеговина...*, 221.

43 АБиХ, Народна влада СХС за БиХ, през. бр. 13.512, 7. новембар 1918.

44 АБиХ, Народно вијеће СХС за БиХ, през. бр. 13.829, 25. новембар 1918.

45 АБиХ, Народна влада СХС за БиХ, през. бр. 13.556, 8. новембар 1918.

46 АБиХ, Народна влада СХС за БиХ, през. бр. 13.619, 12. новембар 1918.

47 АБиХ, Народна влада СХС за БиХ, през. бр. 377, 10. јануар 1919.

затражено је да се поступа веома благо према онима који још нису били прожети идејом народног јединства.⁴⁸

Упркос многобројним свједочанствима о одушевљењу са којим је српска војска дочекивана по преласку Дрине, Саве и Дунава, некадашњи ослободиоци који су прије једног вијека називани „браћом“ и „доносиоцима правде и слободе“, готово преко ноћи, постали су окупатори⁴⁹, који су уз помоћ батина и кундака уводили ред по Хрватској и Босни и Херцеговини.⁵⁰ У оквиру граница Краљевине СХС нашли су се ратни побједници и они народи који су ратовали на страни поражених и починили ратне злочине над српским становништвом.⁵¹ Рат у коме је монархија гурнула дио Јужних Словена на Србију посијао је сјеме мржње и неповјерења последије уједињења.⁵² Рат је званичном Бечу послужио као средство да продуби међунационалну и међувјерску нетрпеливост међу Јужним Словенима.⁵³ Упркос томе, новонасталу државу поздравиле су и оне политичке странке и појединци из Босне и Херцеговине који су се у ранијем периоду оштро противили њеном стварању. Многи, некада

48 „Оне појединце који народ трују „сепаратистичким агитацијама“, заводе га и разједињавају, требало је третирати као „остатке несавјесне и ненародне аустро-угарске управе, као туђинске агенте, штетне за јавни мир и поредак, за народне интересе“; АБиХ, Народна влада СХС за БиХ, през. бр. 377, 18. јануар 1919.

49 Хрватски историчар Франко Мирошевић улазак српске војске у Дубровник оцјењује као „чин агресије и својерестан вид окупације“; F. Mirošević, *Prilike u južnoj Dalmaciji za vrijeme postojanja Države Slovenaca, Hrvata i Srba*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, vol. 26, Zagreb 1993, 267. Мирошевићеве тврдње демантује извјештавање далматинске штампе која је у одушевљењу српску војску обасипала најразноврснијим комплиментима, о чему свједочи сплитско *Ново доба* из новембра 1918. године; <http://dalmatica.svkst.hr> (приступило: 1. јуна 2021). Захвалност због доласка српске војске није крио ни шибенски *Глас народа* који је 1919. године писао како сав народ „пјева једну исту пјесму – народну пјесму – пјесму једног народа, прогнану једним јединим осјећајем: осјећајем захвалности и љубави према онима, који су све своје жртвовали, да заштите јадну рају“; *Glas naroda, Šibenik*, br. 1, 12. вељаче 1919. „Велеиздајничко дјело чини онај који би хтио сепаратистичку велику Србију, велику Хрватску или велику Словенију, јер тим би цијепали жиле, тим би опет стварали племенску борбу, која би једино користила нашим душманима, а нас би стровалила у пропаст“, писала је дубровачка штампа; *Narodna svijest, Dubrovnik*, br. 1, 4. рујан 1919.

50 I. Ванас, *Nacionalno pitanje...*, 143–149.

51 Љ. Димић, *Срби и Југославија, простор, друштво, политика (Поглед с краја века)*, Београд 1998, 29.

52 *Исто*, 30.

53 А. Митровић, *Србија у Првом светском рату*, Београд 2014, 88.

одани аустроугарски чиновници, преко ноћи су промијенили политичка убјеђења и топло поздравили нову народну власт.⁵⁴ Нема сумње да је међу неким муслиманима и Хрватима слом Аустроугарске изазвао потребу хитног прилагођавања новој политичкој реалности, у чему нису заостајали ни они појединци који су представљали ослонац бивше власти и борили се против јужнословенског уједињења.⁵⁵ „Највећи противници нашег уједињења постали ватрени Југословени, а с друге стране видимо људе, који су тако рећи до јуче били понизне слуге Мађара и Шваба, пред којима су ропски савијали своје кичме, да су постали највећи Срби и највећи противници југословенства“.⁵⁶ Стварање југословенске државе поздравили су, без изузетка, све вјерске заједнице у Босни и Херцеговини, што из истинског увјерења, што из политичког опортунизма.⁵⁷ Неочекивано јак југославенски патриотизам католичког свештенства и католичких вјерских редова у периоду преврата имао је позадину у неповољном статусу бивших аустроугарских покрајина послје изгубљеног рата.⁵⁸ Поједини католички прелати видјели су у стварању југословенске државе остваривање дуго жељеног уједињења католичанства и православља.⁵⁹ Супротно ранијим политичким увјерењима, надбискуп Јосип Штадлер помирљиво је поздравио проглашење нове државе.⁶⁰

Ратови у којима је друга Југославија нестала у крви и пепелу у дијелу српске јавности учврстили су увјерење да је 1918.

54 Б. Милошевић, *Босна и Херцеговина...*, 209–249.

55 А. Јахић, *Kako je Tuzla dočekala stvaranje Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca*, *Historijska misao*, 2, Tuzla 2016, 104.

56 В. Казимировић, *Србија и Југославија 1914–1945*, књ. II, Крагујевац 1995, 421.

57 Б. Милошевић, *Вјерске заједнице у Босни и Херцеговини и стварање југословенске државе*, Крај рата, Срби и стварање Југославије, Београд 2021, 337–352.

58 ХДА, Предсједништво Народног вијећа СХС, Општи списи, 124-3-1-185. Формирањем независне југословенске државе, Србија је као ратни побједник омогућила Словенцима и Хрватима да напусте поражену страну и сврстају се уз побједнике из Великог рата; Љ. Диммић, *Срби и Југославија...*, 33.

59 I. Banac, *Nacionalno pitanje...*, 382.

60 V. Katz, *Hrvati u Bosni i Hercegovini prema ujedinjenju 1918. godine*, *Historijska traganja*, 3, Sarajevo, 2009, 115. Хрватски бискупи у окружници од 19. новембра 1918. године позвали су свештенство да помогне рад народних власти, али да се у цркви суздржи од пропагирања монархијског или републиканског облика државе; D. Janković, B. Krizman, *Građa o stvaranju jugoslovenske države (1. I – 20. XII 1918)*, Београд 1964, 617.

године почињена скупа историјска грешка, Србима као највећој жртви југословенске заједнице⁶¹ и Југославији као „неуспјелом експерименту“.⁶² Код других југословенских народа усталило се мишљење да је поменута држава представљала „тамницу народа“, „версајску творевину“ и „тријумф великосрпске политике“.⁶³ У дијелу предратне југословенске историографије пласирана је теза да је „великосрпска буржоазија консолидацију нове државе проводила путем насиља и политичких подвала“ и да је тако наметано југословенство представљало „плашт за национално угњетавање несрпских народа“.⁶⁴ Енвер Реџић је стварање Краљевине СХС видио као тријумф великосрпске политике и реализацију Гарашанинове концепције „Велике Србије“.⁶⁵ Стварање Краљевине СХС представља, према мишљењу Шаџира Филандре, трагичан чин који је од Бошњака начинио објект југословенске идеологије и превођења у Србе и Хрвате чиме се покушавао спријечити развој бошњачке нације. Филандра тврди како су Бошњаци, од стварања југословенске државе до 1921. године, „умногоме стављени практично изван закона“.⁶⁶ Напомиње да су Бошњаци у обје Југославије третирани

61 Душан Батаковић је упозоравао на тренд тзв. накнадне памети са којом се многи „жесток о обрушавају на пијемонтску грозницу српских ујединитеља и њихово, како се из савремене перспективе чини, пребрзо утапање у заједницу која, премда замишљена као држава помирења, због сучељених националних интереса, с бројним мањинским групама и различитим наслеђем, није много обећавала“; Д. Батаковић, *О српском идентитету: обмане и опомене*, Сатена Мунди, књига III, О националном идентитету Срба, Београд 2016, 74. Срби су, према Батаковићем мишљењу, стварање југословенске државе схватили као коначно рјешење властитог националног питања, док су Хрвати нову државу посматрали као тренутно пожељни оквир за даљу националну афирмацију; Д. Т. Батаковић, *Српство, југословенство и европско искуство. Скица за једну теорију дисконтинуитета*, Златна нит постојања, Београд 2018, 164–167.

62 Василије Крестић тврди да су се Срби најлакше одрицали националног идентитета и постајали Југословени, док „остали југословенски партнери ни приближно толико нису били спремни да се одрекну своје националне посебности за љубав југословенског имена, југословенске идеје и Југославије“; В. Крестић, *Духовни проблеми српског народа*, Српска политичка мисао, бр. 1–2, Београд 1999, 27–40.

63 М. Радојевић, *Српски народ и југословенска краљевина 1918–1941. Од југословенске идеје до југословенске државе*, Београд 2019, 23.

64 N. Babić, *Bosna i Hercegovina u koncepcijama građanskih političkih snaga i Komunističke partije Jugoslavije do 1941. godine*, Prilozi, br. 3, Sarajevo 1967, 25.

65 E. Redžić, *Sto godina muslimanske politike u tezama i kontratezama istorijske nauke: geneza ideje bosanske, bošnjačke nacije*, Sarajevo 2000, 139.

66 Š. Filandra, *Bošnjačka politika...*, 50, 57.

као „страно тијело“.⁶⁷ Мустафа Имамовић у *Хисторији Бошњака* жали због нестанка Аустроугарске јер су њеним сломом Бошњаци постали „хисторијски губитници“. Аутор наводи да су се због прекида веза са султаном 1878. године, Бошњаци годинама послје окупације осјећали изгубљени и препуштени сами себи. Имамовић је у уводу монографије навео да се над Бошњацима три вијека спроводио непрекидни геноцид од стране њихових „хришћанских и кршћанских“ сусједа. Даље објашњава да је стварањем југословенске државе „настављена и заоштрена геноцидна политика према Бошњацима као муслиманима, како у Санџаку и на Косову тако и у Босни и Херцеговини“. У закључку Имамовић наводи како су Бошњаци „управо преживјели већ десети велики геноцид који је над њима извршен током посљедња три стољећа“.⁶⁸ *Хисторија Бошњака* писана је од 1993. до 1996. године, па је ратно вријеме снажно утицало на ставове аутора који је 2001. године признао да је ради стварања савремених бошњачких митова одбацио научни метод у изучавању историје.⁶⁹ По Имамовићевом мишљењу, „конзервативна српска буржоазија“ је на крилима ратне побједи наметнула „хегемонистички концепт заједничке државе“, што је трајно оптеретило политичке односе у југословенској држави.⁷⁰ Авдо Сућеска је такође учествовао у формирању наратива о Бошњацима као „народу жртви“. Историјске коријене „геноцида“ над Бошњацима нашао је у односу Аустрије, Венеције и Русије према муслиманима у ратовима са османском државом. Ту улогу касније су преузели Срби и Црногорци, „који до данашњег дана над Бошњацима врше геноцид“.⁷¹ Исти термин у контексту југословенског уједињења употребљавао је академик Ибрахим Пашић.⁷² Хуснија Камберовић указује

67 *Dnevni avaz*, Sarajevo, 1. decembar 2018.

68 M. Imamović, *Historija Bošnjaka*, Sarajevo 1997, 9, 489, 571.

69 Д. Васић, *Муслиманско/бошњачко вредновање настанка југословенске краљевине*, Крај Првог свјетског рата и настанак југословенске државе, Бања Лука 2020, 165.

70 M. Imamović, *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 2014, 281.

71 A. Sućeska, *Istorijski korijeni genocida nad Bošnjacima*, Prilozi za orijentalnu filologiju, br. 42–43, Sarajevo 1995, 191–200.

72 I. Pašić, *Od hajduka do četnika: stradanje i genocide nad glasinačkim Bošnjacima od najstarijih vremena do 1994. godine*, Sarajevo 2000, 80. Пашић пише да је узрок терора над Бошњацима био

да су босанскохерцеговачки муслимани Први свјетски рат „прихватили као свој рат у који су ушли као одани поданици Хабсбуршке монархије“, али се временом почела гасити њихова приврженост Бечу. Камберовић међу муслиманима уочава постојање више група са супротстављеним погледима на будућност покрајина. Аутор наводи да је у јесен 1918. године „југословенско расположење било прилично распрострањено међу бошњачком политичком и вјерском елитом, мада је био присутан и страх због неизвјесности“ због слома Аустроугарске и доласка српске војске.⁷³

У монографији објављеној у вријеме распада СФР Југославије, Нусрет Шехић пише како је за Народно вијеће и Народну владу БиХ долазак српске војске оцијењен као пут да се спријечи анархија „коју су стварали распојасани аустријски војници у повлачењу“, осигурају складишта хране и оружја, комуникације те обуздају акције комитских одметника, који су били „иницијатори осветничких акција и шовинистичких испада, посебно према муслиманском дијелу становништва“. Шехић даље наводи како се српска војска у Босни и Херцеговини појављује као важан фактор у настојањима „да се учврсти буржоаски поредак и сигуран ослонац у борби, посебно, против организованог радничког покрета“.⁷⁴ Аднан Јахић пише како су муслимани Босне и Херцеговине током већег дијела рата били лојални аустроугарски поданици, „духовно окренути Турској, а против Србије и Црне Горе гинули су за државу која је била највећи противник политичких и територијалних промјена које би водиле стварању самосталне јужнославенске државе на југоистоку Европе“.⁷⁵

у њиховом поистовјећивању са „омраженим Турцима“ те се дешавао уз прећутну сагласност „просрпских власти“; I. Pašić, *Od stećaka do nišana u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 2017, 552.

73 Н. Kamberović, *Projugoslovenska struja među muslimanskim političarima 1918. godine*, Historijska traganja, br. 3, Sarajevo 2009, 91–105. Камберовић пише како су Бошњаци доживљавали Османско царство као своје царство, Хрвати су Аустроугарску сматрали као најбољи оквир за испуњавање властитих националних интереса, док је за Србе улазак у Југославију значио најпогоднији оквир за осигурање својих интереса; Н. Kamberović, *Bošnjaci, Hrvati i Srbi u Bosni i Hercegovini i u Jugoslaviji...*, 58.

74 Н. Šehić, *Bosna i Hercegovina...*, 22.

75 А. Jahić, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme monarhističke Jugoslavije (1918–1941)*, Zagreb 2010, 63.

Искуства из деведесетих година XX вијека у дијелу хрватске историографије формирала су стереотипе о уједињењу као „дивилзацијском сукобу“, „Србима склоним милитаризму и централизму“ и „Хрватима склоним пацифизму и конфедерацији“.⁷⁶ Милан Ст. Протић наводи како је југословенство добро дошло као средство за испуњавање индивидуалних националних планова, од остваривања националног јединства у српском случају, преко начина да се из табора поражених пређе на страну побједника и оствари бијег од германизације у миран заклон Краљевине СХС, у хрватском и словеначком случају.⁷⁷ Трагични распад југословенске државе утицао је на нове погледе на улогу српске војске у процесу уједињења. Миле Бјелајац напомиње како ревизионистичка историографија инсинуира да је долазак српске војске представљао дио напора за стварање „Велике Србије“ или да је „окупација онемогућила слободно изражавање воље становништва о уједињењу“.⁷⁸ Бјелајац оповргава тврдње да је српска војска била позвана од словеначке и хрватске буржоазије како би угушила социјалну револуцију, чиме се покушава оспорити ослободилачки допринос Србије.⁷⁹

76 Хрватски историчар Душан Биландић, који је половином 80-их година XX вијека писао о Југославији која је настала захваљујући слому Аустроугарске и тежњи Јужних Словена да живе заједно, крајем вијека ревидирао је ставове, увјеравајући читаоце да су масе становништва биле против уласка Хрватске у Југославију; М. Badurina, *Problem jugoslovenskog ujedinjenja 1918. u djelima Dušana Bilandžića, Historija SFRJ: glavni procesi 1918–1985. i Hrvatska moderna povijest*, Jugoslavija u historiografskim ogledalima, Сарајево 2018, 79–86. Миленко Крешић, професор црквене историје Католичког богословног факултета у Сарајеву, наводи да су се Хрвати из „јужнословенског загрљаја (...), извукли тек 90-их година прошлог стољећа плативши га с десецима, ако не и стотинама тисућа жртава“; М. Крешић, *Neki značajniji momenti javnog djelovanja nadbiskupa Stadlera u vrijeme Prvog svjetskog rata*, *Vrhbosnensia*, часопис за теолошка и међурелигијска питања, бр. 1, Сарајево 2019, 25. Бранка Бобан пише како је српска политичка елита сматрала да југословенска држава треба настати тако „да се Хрвати и Словенци утопе у Србију, а не уједине као равноправни субјекти“, не схватајући да су „процеси изградње хрватске и словенске нације и без самосталних држава дошли до ступња који се није дао зауставити, да се међусобне културне и вјерске традиције не могу на брзину нивелирати“; В. Boban, *Stavovi hrvatske političke elite prema stvaranju jugoslovenske države*, *Tragovi*, год. 2, бр. 2, Загреб 2019, 92.

77 М. Ст. Протић, *Велика илузија, живот и смрт Југославије*, Београд 2015, 49.

78 М. Бјелајац, 1918. *Ослобођење или окупација...*, 214–215.

79 М. Бјелајац, *Војска Краљевине Југославије 1918–1941*, *Војноисторијски гласник*, бр. 1–2, Београд 1993, 118–120.

Војвода Живојин Мишић је писмом од 20. новембра 1918. године наложио генералу Терзићу да дискретно разговара са предсједником Народне владе Атанасијем Шолом и утиче на њега да влада прогласи сједињење покрајина са Србијом. Терзић је сматрао да би било мудро да се регент обрати јавности једном изјавом да ће се приликом рјешавања аграрног питања водити рачуна да муслимани не буду материјално оштећени.⁸⁰ Незадовољство политиком Народне владе у Сарајеву, која је одуговлачила са проглашењем уједињења, било је веома изражено на простору Босанске Крајине и Херцеговине. Због оклијевања владе у Сарајеву већина босанско-херцеговачких срезова је крајем новембра 1918. године прогласила директно сједињење са Србијом, међу њима и неки срезови у којима су већину становништва чинили муслимани и Хрвати.⁸¹ Народна влада у Сарајеву никада није донијела сличну одлуку, нити је прекидала везе са Народним вијећем СХС у Загребу.⁸² У Бањој Луци, највећем граду Босанске Крајине, створене су специфичне друштвено-политичке прилике у односу на остатак покрајина. Прокламацију о уједињењу са Краљевином Србијом, коју су потписали најугледнији грађани свих конфесија у Бањој Луци, објавио је свештеник Никола Костић.⁸³

У савременој муслиманској/бошњачкој историографији наведено се тумачи као диктат Србије омогућен присуством српске

80 N. Šehić, *Narodno vijeće SHS za Bosnu i Hercegovinu...*, 180.

81 АБиХ, Народна влада СХС за БиХ, през. бр. 14.442/1918. Н. Kapidžić, *Pokušaj ujedinjenja Bosne i Hercegovine sa Srbijom...*, 262–282.

82 Тако се српска елита из Босне и Херцеговина, она која је масовно страдала током рата, према оцјени Драге Мاستиловића, показала преплашеном, неспремном и недораслом великом историјском тренутку националног уједињења; Д. Мاستиловић, *Између српства и југословенства. Српска елита из Босне и Херцеговине и стварање Југославије*, Београд 2012, 300.

83 „Пошто је аустро-угарска сила мишицом храбре српске војске и њених великих савезника уклоњена, то народ Босне и Херцеговине својом сувереном вољом успоставља опет право на своје мјесто и проглашује, да се данашњим даном вољом народа Босне и Херцеговине сматра саставним и неразружним дијелом Краљевине Србије, те да се подвргава једино власти краља Петра Првог Карађорђевића и његовој влади у Београду“. Потписници прокламације били су на становишту „да је наш народ јединствен народ са српским, хрватским и словеначким именом, те тражи, да се тај читав народ скупи у једној јединственој држави под владом Петра I Карађорђевића“; Б. Милошевић, *Бањалука у борби за ослобођење и уједињење – поводом једног вијека од завршетка Првог свјетског рата*, Бањалука 2018.

војне силе у покрајинама.⁸⁴ Ивица Лучић изјаве о уједињењу са Србијом већине босанскохерцеговачких котара назива „нарученим“ потезима или „фантомским телеграмима“, који су требали „ојачати позицију србијанске владе у односу према Држави СХС и Југословенском одбору“.⁸⁵ При томе се губи из вида да тежња Срба из Босне и Херцеговине за сједињењем са сународницима има дубље историјске корјене. Српски устанци из XIX вијека садржавали су у себи јаку национално-ослободилачку црту која је посебно дошла до изражаја током српског устанка у Босни и Херцеговини 1875–1878. године.⁸⁶ На одлуке одбора Народног вијећа утицала је српска устаничка традиција из XIX вијека и снажан национални покрет којем су печат давали свештеници и учитељи, као двије важне гране народне интелигенције, политичка традиција Петра Кочића, масовно страдање српског становништва и почињени ратни злочини⁸⁷, углед Краљевине Србије, као и поједини политички потези српске владе.⁸⁸ Нусрет Шехић наводи да је тешко процијенити колико су потези повјерљивих личности српске владе утицали на прогласе о уједињењу са Србијом, али нема сумње да су пали на „плодно тло“, посебно међу српским становништвом.⁸⁹

Сарајево је поводом проглашења Краљевине СХС било свечано освијетљено, а градским улицама кружиле су поворке грађана са српским и хрватским заставама кличући краљу Петру, регенту Александру и српској војсци. Окупљеном мноштву са балкона зграде Народне владе обратио се Тугомир Алауповић који је, између осталог, поручио „да од данашњег дана ступа на пријестоље Цара Душана и Твртка побједоносни краљ

84 М. Pelešić, *Drijemanje na ramenu vremena...*, 63.

85 I. Lučić, *Bosna i Hercegovina u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca...*, 207–246.

86 Објава рата Србије Турској, 30. јуна 1876. имала је великог одјека код српских устаника у Босни, који су 2. јула прогласили уједињење Босне са Србијом, те се одлучили да са браћом у Србији дијеле судбину, ма каква она била“; *Застава*, Нови Сад, бр. 100, 6. (18.) јули 1876; Х. Капић, *Застава о Босни и Херцеговини*, књ. IV, Сарајево 1956, 91–94.

87 Б. Милошевић, *Српска православна црква и свештенство у Босни и Херцеговини у Првом свјетском рату*, Андрићград-Вишеград 2016; Ђ. Микић, *Austrougarska ratna politika u Bosni i Hercegovini 1914–1918*, Banjaluka 2011.

88 Н. Kapidžić, *Pokušaj ujedinjenja Bosne i Hercegovine sa Srbijom...*, 262–282; Б. Милошевић, *Бањалука у борби за ослобођење и уједињење...*, 48–63.

89 N. Šehić, *Bosna i Hercegovina...*, 27.

Петар I⁹⁰. Приликом прославе уједињења у Мостару „грађани без разлике вјере“ су се борили „који ће достојније прославити овај велики дан“. „Грађанство у великим масама са народним заставама на челу ишло је кроз град и одушевљено клицало краљу и престолонаследнику“, пренијела је штампа дио ондашње атмосфере.⁹¹ У Чапљини је Николу Пашића поздравио члан ГО Народног вијећа Смаилага Темаловић: „Заслуга за ослобођење и уједињење нашег цјелокупног народа припада поред наше ослободилачке и непобједиве војске Вама и Вашим друговима, који сте својим умним радом и паметном политиком остварили стољетни идеал цијелог нашег народа“.⁹² Поводом проглашења Краљевине СХС градоначелник Тузле Осман Виловић одржао је надахнут говор истичући заслуге српске војске у рату.⁹³

Земаљска влада пажљиво је пратила политичко расположење становништва послије уједињења, детаљно анализирајући извјештаје мјесних органа власти. Такви извјештаји у прољеће 1919. године нису пружали много разлога за оптимизам, јер је влада оцијенила како „не напредује процес споразумијевања међу појединим вјероисповјестима“. Док су православни, у својим изразима радости, повремено вријеђали друге конфесије, муслимани нису схватили да укидање кметства захтјева дух времена, док су се католици колебали између републиканства и централизма.⁹⁴ Лист *Звоно* писао је како југословенска држава обилује људима који на најгаднији начин манипулишу с патриотизмом: „Патриотизам је данас постао завјеса за коју се сакривају глумци најпрљавије прошлости, а нико се неће да нађе, да подигне ту завјесу док су још демасковани, да им публика види право лице, (...). Одстранити овакову гамад из

90 *Народно јединство*, Сарајево, бр. 34, 5. децембар 1918.

91 *Исто*, бр. 45, 16. децембар 1918.

92 *Исто*, бр. 38, 9. децембар 1918.

93 „С потпуним повјерењем у мудру и праведну за свакога владавину Његова величанства краља Петра дужни смо и ми и сви наши будући потомци вјечиту захвалност Његову величанству краљу Петру као и Његовом краљевском височанству насљеднику пријестоља и регенту Александру, те јуначкој српској војсци и цијелом братском српском народу, што су од нас бивших бесправних туђинских робова учинили слободне држављане велике и миле нам уједињене краљевине Југославије“; АТК, Народно вијеће Тузла 1917–1919, Општи списи, бр. 919/1918.

94 АБиХ, Земаљска влада за БиХ, бр. 3.647, 28. април 1919.

нашег друштва била би дужност свију поштених народних људи“.⁹⁵ Пишући о појединцима који су имали важну улогу у аустроугарском режиму, *Југословенски лист* је упозоравао да неки од њих по уједињењу покушавају да се наметну као нове народне вође.⁹⁶ *Српска зора* је половином 1919. године упозорила како српски народ у Босни и Херцеговини још није опазио разлику између старог и новог режима: „Према народу и његовим потребама гледа се, као и под Аустријом, са висине, без саучешћа у његовим боловима, готово са презрењем. Наш народ се уверио од преврата на овамо да носиоци аустријског режима у овим покрајинама не само нису макнути са истакнутих места, већ бивају у новом времену унапређивани и заштићивани“.⁹⁷ Из Херцеговине су упозоравали да је нужно да се „испред очију народа уклоне они службеници који под старим режимом нијесу симпатије народа уживали и да се на тај начин нека сатисфакција народу даде – што ће на његово умирење повољно дјеловати“.⁹⁸ Сусрети и дружења представника српске војске са службеницима бившег режима дубоко су ражалостиле Светозара Ђоровића.⁹⁹ Пророчке и упозоравајуће ријечи мостарског учитеља Јове Ђугумовића записане 31. децембра 1918. године: „Нама је требала мања, а своја кућа“, остале су заборављено и потиснуто свједочанство заблуда и историјске промашености српске политике.¹⁰⁰ Јавно предавање, које је 1923. године приликом прославе петогодишњице оснивања југословенске државе, одржао предратни *Младобосанац* Милан Јанковић, рјечито су свједочанство разочарења и бола угледног бањолучког родољуба и интелектуалца због несрећености друштвено-политичких прилика у Краљевини СХС. Пет година по уједињењу, Јужни Словени су по Јанковићевом мишљењу, били расцјепкани и разједињени, „заробљени и спутани слепим и разузданим

95 *Звоно*, Сарајево, бр. 4, 22. јануар 1919.

96 Назвавши их *политичким камелеонима*, лист пише: „Ти и такви људи хоће да опет заиграју улогу, хоће да сада југославенством покрију своју прљаву политичку прошлост“; *Jugoslavenski list*, Sarajevo, br. 30, 27. prosinac 1918.

97 *Српска зора*, Сарајево, бр. 131, 3/16. август 1919.

98 АБиХ, Народна влада СХС за БиХ, бр. 258.885, 20. новембар 1918.

99 *Srbi u Mostaru, rasprave i ogledi*, Beograd 2001, 231–232.

100 Д. Мاستиловић, *Између српства и југославенства...*, 347–348.

странчарским и племенским страстима, (...). Око наших граница блеште туђински бајонети, а у нутарњости наше државе блешти мржња и много подмитљивих и незаситних очију“. Јанковић сматра да би требало одгајати ново друштво, „које ће дати из себе нове раднике и створити нову Отаџбину“, и додаје: „Нова Отаџбина се не ствара променом министарстава и странака на влади, револуцијом, ратом. Нова Отаџбина се ствара одгојем карактера. Отаџбина се не носи на тробојкама и сликама. Отаџбина није у грлу, па да је сваки час испљунеш. Отаџбина је уврежена у карактеру нашем, у духу, мислима, осећајима и делима нашим. Отаџбина се види у очима деце наше, у пословима оних који је воле“. Јанковић закључује да пола деценије по завршетку рата није учињено ништа што је требало учинити у једној младој и слободној држави: „Дао Бог, да друга половина деценија буде боља и плоднија у раду за ослобођење од незнања и небратства, од неписмености и мрачњаштва“. ¹⁰¹

Borivoje Milosevic

HISTORICAL REVISIONISM AND POLITICAL ABUSE OF THE ENTRY OF THE SERBIAN ARMY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA IN 1918

Summary

The tragic wars of the 1990s, in which the Yugoslav state disappeared, followed by human and material losses, war crimes and major demographic changes, strongly influenced to contemporary interpretations of Yugoslav unification in 1918. Scientific controversies over the creation of the first Yugoslav state and

101 М. Јанковић, *Пети рођендан јединства, предавање одржано 1. децембра 1923. у Бањој Луци*, Бања Лука 1923.

the role of the royal Serbian army in that process, especially at the time of marking the centenary of its formation, have subsided before politically motivated interpretations and propaganda, which is especially noticeable in Bosnia and Herzegovina. With some exceptions, contemporary Bosniak and Croat historiography is building its attitude towards Yugoslav unification under the strong influence of the civil war in Bosnia and Herzegovina (1992–1995). The entry of the Serbian army into the provinces is largely portrayed as the beginning of an “occupation” that opened the door to violence against Muslims and Catholics, ignoring historical sources that clearly point to the enthusiasm and happiness most of the population due to liberation, regardless of their nationality or religion.

Keywords: Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians, World War I, unification, Bosnia and Herzegovina, Serbian army, historical revisionism, political propaganda.
